

דיני המלחמה בחומש דברים

ערב הכניסה לארץ, לקראת מלחמות הכיבוש, מתחדשות בחומש דברים מצוות המלחמה והצבא. כדברי רמב"ן (כ, א):

כי תצא למלחמה וגו' וראית סוס ורכב וגו' - זו מצווה מחודשת, אמרה להם עתה בבואם במלחמות:

בין המצוות נמצא, מחד - את הציווי להילחם את מלחמת ה', לכבוש את ארץ ישראל ולהגן על ישראל מיד צר, ויחד עם זאת - מצוות המגדירות את מוסר המלחמה הראוי בצבא ה'.

2	מבוא לדיני המלחמה בחומש דברים
5	ההיערכות למלחמה (כ, א-ט)
10	החוזרים מן המערכה (כ, ה-ט)
14	מלחמת מצווה
16	הקריאה לשלום במלחמה (פרק כ, י-יח)
20	השחתת עצים בעת מצור (כ, יט-כ)
23	אשת יפת תואר (כא, י-יד)
26	שמירת המחנה (כג, י-טו)
29	נקי יהיה לביתו (כד, ה)
30	מלחמת עמלק (דברים כה, יז-יט)

מבוא לדיני המלחמה בחומש דברים

קובץ דיני המלחמה בספר דברים מופיע בפרקים כ - כא, מיד לאחר דיני ההנהגה (מינוי שופטים, מינוי מלך, דיני הכהן ודיני הנביא בפרקים טז - יט). הימצאותו של קובץ דיני המלחמה לאחר ייסוד ההנהגה ברורה ומתבקשת. לאחר שהעם ימנה את מנהיגיו הוא יוכל להתארגן לקראת לחימה באויביו.

מעיון בספרי נביאים ראשונים עולה כי יהושע הכניס את עם ישראל לארצו והוביל אותם במלחמה על כיבוש הארץ. מלחמות הכיבוש בספר יהושע מתארות תהליך של מעבר מדורג מהנהגה ניסית גלויה (כיבוש יריחו) אל לחימה תוך עזרה אלוקית נסתרת וללא ניסים גלויים (מלחמת מלכי הצפון). עם ישראל נדרש ללמוד את "דיני המלחמה": בניית כוח צבאי חזק, מאוחד ומלוכד, האמון על לחימה בדרך הטבע. צבא הנחלץ למשימות של כיבוש, הגנה והצלה. לצד זאת נדרשת גם למידה של "מוסר המלחמה".

ספר דברים בכלל ומצוות הקשורות במלחמה בפרט מלמד אותנו לראות כיצד הקב"ה הוא הנותן לנו כח לעשות חיל, מצוות אלה הן חלק מההכנה הרוחנית והמעשית לקראת הכניסה לארץ.

רצף המצוות

דיני המלחמה בפרקים כ-כא מסודרים על פי רצף מהלך המלחמה:

- היערכות הצבא למלחמה (כ, א - ט)
- הקריאה לשלום במלחמה (פרק כ, י-יח)
- השחתת עצים בעת מצור (כ, יט-כ)
- אשת יפת תואר (כא, י-יד)

הערה: נשים לב כי ברצף זה מצויה פרשת עגלה ערופה שאינה קשורה בדיני המלחמה כא, א-ט. הפרשה עוסקת בהימצאות חלל הווה אומר גופת אדם בסמוך לעיר. המילה חלל בהקשר זה אינה קשורה למי שמת במלחמה.

מומלץ למורה לקרוא על סמיכותה של פרשת עגלה ערופה (פרק כא, א-ט) לדיני המלחמה - [בקישור הבא](#) (פרק ח במאמר).

בנוסף לרצף הדינים המרכזי העוסק בדיני המלחמה, נאום המצוות בפרקים יב-כו כולל דיני מלחמה נוספים:

- שמירת המחנה (כג, י-טו)
- נקי יהיה לביתו (כד, ה)
- מלחמת עמלק (כה, יז - יט)

חשיבות ההשתתפות במלחמה

במדבר פרק לב: משה רבנו חשד ששבטי גד וראובן ביקשו שלא לעבור את הירדן כדי לא ליטול חלק בכיבוש הארץ:

"הֲאִיכֶם יָבֹאוּ לְמַלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה?" (שם ו). ורק לאחר שהבטיחו לו "וְאִנְחֵנוּ נַחֲלֵץ חֲשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (יז),

הוא הסכים לדבריהם ואמר להם:

"אִם תַּעֲשׂוּן אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה, אִם תִּחְלְצוּ לִפְנֵי ה' לְמַלְחָמָה... וְהֵייתֶם נִקְיִים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהֵייתֶה הָאָרֶץ הַזֹּאת לְכֶם לְאֶחְזָה לִפְנֵי ה'. וְאִם לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטַאתֶם לַה' וְדַעוּ חֲטַאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם." (כ-כג).

למורה: ראוי לחדד את המרכיב המוסרי שבו פותח משה רבנו: העמידה מנגד בעת צרה. ההשתתפות במלחמה היא חלק מביטוי הסולידריות והערבות ההדדית.

הרב אליעזר מלמד ([אתר ישיבת הר ברכה](#))
 "נצטוונו שאם נראה אחד מבני עמנו בסכנה שנחלץ לעזרתו, שנאמר (ויקרא יט, טז): "לא תעמד על דם רעך", ולשם כך צריך אדם להיות מוכן להיכנס לסיכון מסוים. קל וחומר כאשר כלל ישראל נמצא בסכנה, שחובה להיחלץ להצלת ישראל. וכבר אמרו חכמים במשנה (סנהדרין ד, ה): "כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא", ואם כן השותף בקיומו של העם כולו על אחת כמה וכמה שהוא ממש מקיים עולם מלא".

"כי התורה תצווה בדרך ארץ"

- התורה מצווה על עם ישראל לצאת למלחמה ולא לסמוך על נס ההצלה.

רמב"ן [פרק כ פסוק ט]:

ופקדו שרי צבאות בראש העם - כי התורה תצווה בדרך הארץ, ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר. ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם, זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת; או להודיע שמו לצריו לעתים, כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו.

- רמב"ן הולך כאן לשיטתו ש"אין סומכין על הנס" ולכן יש צורך להילחם.
- הוא מציין שרק במקרים חריגים הקב"ה עושה נס גלוי, כמו שהיה בקריעת ים סוף.

"ונשמרת מכל דבר רע"

הרמב"ן על פרק כ"ג פסוק י, ד"ה 'ונשמרת מכל דבר רע':

...הידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה

כי יאכלו כל תועבה, יגזלו יחמסו ולא יתבוששו, אפילו בניאוף ובכל נבלה. הישר בבני האדם בטבעו - יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב,

ועל כן הזהיר בו הכתוב 'ונשמרת מכל דבר רע'.

רמב"ן אומר שבעת מלחמה, גם אדם שבאופן רגיל הוא "הישר בבני אדם", נמצא בסכנה של "יתלבש אכזריות וחימה". מצב המלחמה, שיש בו יציאה מן המצב הטבעי ובמידה מסוימת גם פריצת גבולות ושימוש בכוחות וביכולות שאינם באים לידי ביטוי בשגרה, עלול להביא אתו סכנה של השחתה מוסרית.

למורה: פירוש רמב"ן זה ילמד בעיון כחלק ממצוות שמירת המחנה, על התלמידים להכיר אותו כאן כעקרון מנחה למלחמות הרשות והמצווה.

דיני המלחמה בפרקים כ-כא

למורה: נבקש מהתלמידים לזהות את עקרון הרצף העומד מאחורי החוקים. החוקים מבוססים על העיקרון של התפתחות המלחמה: היערכות לקראת המלחמה, קריאה לשלום (שמטרתה למנוע מלחמה), מצור (במהלך הלחימה) והתייחסות לשבוייה (הנופלת בשבי במהלך המלחמה). נפנה את תשומת הלב לכך שחכמי המסורה הפרידו את הדינים זה מזה בפרשה סגורה.

כ א כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם ...

כ י כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: ...

כ יט כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה: ...

כא י כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו:

יא וראית בשביה אשת יפת תאר: ...

למורה: מומלץ לקרוא את מאמרו של הרב סמט [דיני המלחמה בספר דברים סדרם ומגמתם](#)

ההיערכות למלחמה (כ, א-ט)

א כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך

לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלה מארץ מצרים:

ב והיה קרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל-העם:

ג ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם:

ד כי ה' אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם:

ה ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכו:

ו ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו:

ז ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה:

ח ויספו השטרים לדבר אל-העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו:

ט והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם:

ראשית נקרא היטב את הפסוקים ונשאל עליהם שאלות:

- מהו האירוע המזמן לנו מצווה זו?
- מי הם הנוכחים באירוע? מה מתרחש באירוע זה? מהו תפקידו של כהן המוזכר בפסוקים? מהו תפקידם של השוטרים?

למורה: ניתן לשאול את התלמידים כיצד יש להיערך למערכה צבאית. נראה כי התורה שמה דגש רב על הפן הרוחני - דברי עידוד וחיזוק אמוניים בטרם היציאה לקרב (ולאו דווקא עם איסוף כלי מלחמה, אימון צבאי וכדו' החשובים גם הם) ומיון הלוחמים בו נעסוק בהמשך.

הפסוקים העוסקים בהיערכות למלחמה מחולקים לשניים:

א- ד: דברי עידוד ליוצאים להילחם

ה - ט: שחרור חלק מן הלוחמים מחובת הלחימה.

כ, א-ד: דברי העידוד ליוצאים למלחמה

בפתיחת פרק כ מחזקים את הלוחמים טרם היציאה לקרב - ראשית הכתוב (פסוק א) ואחר כך הכהן (פסוקים ב-ד).

דברי חיזוק אלה משלבים את הביטחון בישועת ה' (מסומן בירוק), ואת ציווי לא לפחד (מסומן בצהוב).

א כִּי-תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל-אִיִּבְךָ וְרֵאִיתָ סוֹס וְרֶכֶב עִם רַב מִמֶּךָ

לא תירא מהם

כי-ה' א-להיך עמך המעלה מארץ מצרים.

ב וְהָיָה כְּקָרַבְכֶם אֶל-הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדַבֵּר אֶל-הָעָם.

ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קָרַבִּים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל-אִיִּבֵיכֶם

אל-יִרַךְ לְבַבְכֶם אֶל-תִּירָאוֹ וְאֶל-תַּחְפָּזוֹ וְאֶל-תַּעֲרָצוֹ מִפְּנֵיהֶם.

ד כִּי ה' א-להיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם-איביכם להושיע אתכם.

למורה: ניתן לדייק בהבדל שבין דברי החיזוק בפסוק א המציגים הסתכלות היסטורית ודברי החיזוק בפסוק ד הנוגעים ל"כאן ועכשיו" של המלחמה. פירוש רש"י לפסוקים ג-ד מתייחס לשני המרכיבים - הביטחון והציווי לא לפחד, ונלמד אותו בהמשך.

נפתח בבירור הכתוב בפסוק ב:

- מיהו הכהן עליו כותבת התורה בפסוק ב ומה תפקידו בשעת מלחמה?
- מדוע דווקא הוא אומר את דברי החיזוק בעת היציאה לקרב?

רש"י [ב]:

ונגש הכהן - המשוח לכך. והוא הנקרא משוח מלחמה:

ספר החינוך, מצווה תק"ב

[...] ויוסף עוד משלו דברים אחרים יעוררו בני אדם למלחמה ושיאום לסכן בנפשם לעזור דת

הא-ל ולשמרה ולהינקם מהסכלים המפסידים סדרי המדינות...

שורש מצווה זו ידוע, כי בשעת מלחמה צריכים אנשי המלחמה חיזוק ומפני שהאדם נשמע יותר כשהוא נכבד - צוותה התורה להיות הממונה לחזק בדברים הטובים - מן הכוהנים, שהם מבחר העם...

להעמקה:

מנחת חינוך, מצווה תק"ב

[...] גם נראה פשוט שהכהן והשוטרים אסורים להוסיף על הפסוקים שבתורה, רק צריכים לומר מה שציוותה התורה. כמו ברכת כוהנים שאסור להוסיף ברכה... וצריך עיון על הרב

המחבר שכתב "ויוסף עוד דברם משלו" - מנין לו? שוודאי אסורים להוסיף, דמאי שנה (מה שונה) מכל המצוות, וברכת כוהנים.

מהי תפיסת התפקיד של כהן משוח מלחמה לפי ספר החינוך, ובמה היא שונה מהבנתו של מנחת חינוך?

מבצע עופרת יצוקה סימנה שינוי בתפיסת מקומו של הרב הצבאי:

הרב רונצקי מסביר: [למה נסעתי בשבת](#), חנן גרינברג

[רבנות בקו הראשון](#), עפרה לקס

[הרב רונצקי בעופרת יצוקה](#), (סרטון)

באיזו דרך הבין הרב רונצקי ז"ל את תפקיד הרבצ"ר, ומניין הוא שאב הבנה זו?

רש"י [ג]:

שמע ישראל - אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד, כדאי אתם שיושיע אתכם:

אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו -

ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים:

- מגיפים בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו.

- ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם,

- וצווחין בקולם,

- ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול.

בעקבות דברים רש"י אלו, מצייר יהודה אייזנברג ("[שיחות בספר תהילים](#)") את תמונת המחנה המבוהל:

"יש כאן תיאור של **לוחמה פסיכולוגית**, הבאה במקביל ללחץ הצבאי. אתם שומעים את קולותיהם של כלי המלחמה; אתם רואים את שפעת הקלגסים, אתם שומעים את קול השופרות - קול הקרנות - המזעיקים את צבא האויב - אל תערצו: אל תשברו מכל אלה. השבירה כאן היא שבירה פסיכולוגית: עוד טרם קרב מנסה האויב ליצור מהומה, לדכא את המוראל, להפחיד. אתם רואים את האויב נערך לקראתכם, אתם שומעים את ההכנות, אתם מבחינים בתנועת הצבא - אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. והנימוק: "כי ה' אלוהיכם ההולך עמכם להילחם לכם עם אויביכם, להושיע אתכם".

התודעה של הלוחמים בעת יציאה למלחמה - רמב"ם (הלכות מלכים ומלחמות פרק

ז):

[ז]....ומאחר שייכנס אדם בקשרי המלחמה, יישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, ויידע

שעל ייחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד, ולא יחשב לא

באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרם מליבו וייפנה מכל דבר למלחמה.

[יח] וכל המתחיל לחשב ולהרהר במלחמה, ומבהיל עצמו--עובר בלא תעשה, שנאמר "אל יירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו--מפניהם" (דברים כ, ג).

[יט] ולא עוד, אלא שכל דמי ישראל תלויין בצווארו; ואם לא ניצח ולא עשה מלחמה בכל ליבו ובכל נפשו--הרי זה כמי ששפך דמי הכול, שנאמר "ולא יימס את לבב אחיו, כלבבו" (דברים כ, ח). והרי מפורש בקבלה "ארור, עושה מלאכת ה' רמייה; וארור, מונע חרבו מדם" (ירמיהו מח, י).

[איסור היראה במלחמה, העשרה למורים.doc](#)

תלמידי 5 יח"ל: "על אויבכם" - אין אלו אחיכם

רש"י [ג]:

על איביכם - אין אלו אחיכם, שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם,

אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל, שנאמר (דה"ב כח, טו):

'ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה, וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישו וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכם וינהלום בחמורים לכל כושל, ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם, וישובו שומרון'

אלא על אויביכם אתם הולכים, לפיכך התחזקו למלחמה:

העמקה

על מנת שדברי רש"י יהיו מובנים רצוי להתייחס בקצרה לסיפור מלחמת האחים המתוארת בדברי הימים ב פרק כח:

וַיְהִי־גַם־פָּקַח־בֶּן־רַמְלִיָּהוּ בִּיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בְּיוֹם אֶחָד הַכֹּל בְּנֵי־חֵיל בְּעֶזְבָם אֶת־הַיְהוּדָה וְיִהְיֶה זְכָרֵי גִבּוֹר אֶפְרַיִם אֶת־מַעֲשֵׂיהֶוּ בֶן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עֲזַרְיָהוּ נְגִיד הַבַּיִת וְאֶת־אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּלֶךְ: ח וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֲחֵיהֶם מֵאֵתִים אֶלֶף נָשִׁים בָּנִים וּבָנוֹת וְגַם־שָׁלַל רַב בְּזָזוּ מֵהֶם וַיְבִיאוּ אֶת־הַשָּׁלַל לְשֹׁמְרוֹן: ט וְשָׁם הָיָה נְבִיא לַה' עֹדֵד שְׁמוֹ וַיֵּצֵא לְפָנָיו הַצָּבָא הַבָּא לְשֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בְחַמַּת ה' אֱלֹהֵי־אֲבוֹתֵיכֶם עַל־יְהוּדָה נִתְּנָם בְּיָדְכֶם וַתַּהַרְגוּ־בָם בְּזַעַף עַד לְשָׁמַיִם הִגִּיעַ: י וְעַתָּה בְנֵי־יְהוּדָה יִירוּשָׁלַם אַתֶּם אֲמַרִים לְכַבֵּשׁ לְעַבְדֵיכֶם וְלִשְׁפָחוֹת לְכֶם הֲלֹא רַק־אַתֶּם עִמָּכֶם אֲשַׁמּוֹת לַה' אֱלֹהֵיכֶם: יא וְעַתָּה שְׁמַעוּנִי וְהִשִּׁיבוּ הַשְּׂבִיָּה אֲשֶׁר שְׁבִיתֶם מֵאֲחֵיכֶם כִּי חָרוֹן אַף־הוּא עָלֵיכֶם: יב וַיִּקְמוּ אַנְשֵׁי מְרָאשֵׁי בְנֵי־אֶפְרַיִם עֲזַרְיָהוּ בֶן־יְהוֹחָנָן בְּרֹכְיָהוּ בֶן־מִשְׁלֵמוֹת וַיִּחְזְקוּהוּ בֶן־שָׁלֵם וְעַמְשָׂא בֶן־חַדְלָי עַל־הַבָּאִים מִן־הַצָּבָא: יג וַיֹּאמְרוּ לָהֶם לֹא־תְבִיאוּ אֶת־הַשְּׂבִיָּה הַנְּהָה כִּי־לֹאֲשַׁמַּת ה' עָלֵינוּ אַתֶּם אֲמַרִים לְהוֹסִיף עַל־חַטֹּאתֵינוּ וְעַל־אֲשַׁמְתֵינוּ כִּי־רַבָּה אֲשַׁמָּה לָנוּ וְחָרוֹן אַף עַל־יִשְׂרָאֵל: יד וַיַּעֲזֹב הַחֲלוּץ אֶת־הַשְּׂבִיָּה וְאֶת־הַבְּזָה לְפָנָיו הַשָּׂרִים וְכָל־הַקְּהָל: טו וַיִּקְמוּ הָאֲנָשִׁים־אֲשֶׁר־נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת וַיִּחְזְקוּ בַשְּׂבִיָּה וְכָל־מַעֲרַמְיָהֶם הַלְבִישׁוּ מִן־הַשָּׁלַל וַיִּנְעִלוּם וַיִּאֲכִלוּם וַיִּשְׁקוּם וַיְסַכּוּם וַיְנַהֲלוּם בְּחַמְרִים לְכָל־כּוֹשֵׁל וַיְבִיאוּם יִרְחוּ עִיר־הַתְּמָרִים אֶצֶל אַחֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ שְׁמָרוֹן:

ממלכת ישראל הרגה רבים מיהודה ושבתה מבני יהודה נשים וילדים רבים לעבדים ולשפחות. עודד הנביא ממתין להם עם שובם מהמלחמה, מוכיח אותם על כך שנצחו לא בכוח צדקתם כי אם בחטאי יהודה, ותובע מהם לנהוג אחווה באחיהם. דבריו מביאים אנשים מראשי אפרים לפעול, והם משחררים את השבויים, תומכים בהם ומסייעים להם לשוב למקומם (ע"פ פירוש דעת מקרא).

הפרק, שנפתח במלחמת אחים עקובה מדם, מסתיים בחרטה ובגילוי אחווה, ומציג תביעה לקיומם של אחריות ורחמים בעם ישראל. הכהן (ע"פ המשנה בסוטה א ח המצוטטת ברש"י) רומז למלחמת האחים, ומכוון בכך למסר כפול: נהגו באויבכם כבאויבים, נהגו באחיכם ברחמים.

רש"י [ד]:

כי ה' אלוהיכם וגו' - הם באים בניצחונם של בשר ודם ואתם באים בניצחונם של מקום.

פלשתים באו בניצחונם של גלית. מה היה סופו? נפל ונפלו עמו:

הרקע לדברי רש"י אלו הוא [ד]:

שמואל א פרק יז: (מה) וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אֲתָה בָּא אֵלַי בְּחָרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאֲנִי בָּא אֵלַיךְ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מִעְרָכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָרַפְתָּ: (מו) הַיּוֹם הַזֶּה יִסְגְּרָךְ בְּיָדִי וְהִפִּיתִךָ וְהִסְרֵתִי אֶת רֹאשְׁךָ מֵעֵלַיךְ וְנָתַתִּי פֶגֶר מַחֲנֵה פְּלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיֵּי הָאָרֶץ וַיְדַעוּ כָּל הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל.

החוזרים מן המערכה (כ, ה-ט)

ה ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכו:

ו ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו:

ז ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה:

ח ויספו השטרים לדבר אל-העם ואמרו מי האיש הירא ורף הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו:

ט והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם:

נשאל את השאלות הבאות:

- מן המלחמה ישנם ארבעה חוזרים, מה משותף לשלושה מהם? האם נסתפק באמירה ש"לכולם יש מה להפסיד"? ומה לגבי מי שכבר בנה את ביתו; חילל את כרמו; נשא אישה - האם לו אין מה להפסיד?
 - באיזה אופן מחלקת התורה בין השלישי לבין הרביעי?
 - כיצד נפתור את הסתירה שבין דברי הכהן המעודד את העם לא לירוא לבין דברי השוטרים המדברים על האפשרות של מוות במלחמה?
 - מה מוסיף לנו פסוק ט?
- ננסה לדייק בפסוקים ולהעלות רעיונות שיקרבו אותנו אל הבנת המצווה.

מדוע שוחררו שלושת החוזרים מן המלחמה?

רש"י [ה]:

ולא חנכו - לא דר בו. חנוך לשון התחלה:
ואיש אחר יחנכו - ודבר של עגמת נפש הוא זה:

רש"י [ו]:

ולא חללו - לא פדאו בשנה הרביעית, שהפירות טעונין לאכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים:

רמב"ן [ה]:

וצויה על השלשה האלה לשוב, כי ליבו על ביתו וכרמו ועל אשתו, וינסו.

להעמקה בדברי רמב"ן ניתן להסתייע ב**נתיבות שלום**, דברים עמ' קיט:
העיקר הראשון במלחמה הוא המסירות למלחמה ואיש זה שבנה בית או נטע כרם או אירש אישה, השקיע בדבר את כל כוחותיו, וכל מעייניו שקועים בבית החדש או בכרם או באישה.

איש זה חסרה לו כבר מסירות הנפש הראויה למלחמה ועל כן ילך וישוב לביתו, שאינו מסוגל להילחם ועלול עוד לשבור את רוח הלוחמים ולהרפות ידיהם, וזה מה שכתוב פן ימות במלחמה, לא שאנו חוששים פן ימות במלחמה אלא הוא עצמו מתיירא כך בלבבו פן ימות... ולכן ילך וישוב לביתו."

פירושיהם של רש"י ורמב"ן חלוקים בהבנת הטעם לשיחרור של לוחמים אלו דווקא. לפי רש"י - טעם השחרור הוא מניעת מצב של עוגמת נפש מהחייל ובעיקר ממשפחתו. לפי רמב"ן - טעם השחרור דאגה להצלחת העם במלחמה כיון שהחייל ינוס מהמערכה.

הרש"ר הירש (דברים כ, ה):

התורה מבליטה בשעת המלחמה את החשיבות המכרעת של תפקידי החיים של השלום, וכשהיא מפרטת את נימוקי החזרה, אין היא אומרת שהבית לא יהיה מיושב, השדה לא יהיה מעובד, והאשה תהיה אלמנה, אלא: פן - ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו - יחללנו - יקחנה. ומכאן שהתורה מקפידה שכל אדם ימלא את התפקידים האלה של השלום, ולפיכך מי שעמד למלא את התפקידים האלה ביחס מסויים שהוא חדש לו, היה פטור מחובת המלחמה.

במה שונה פירוש הרב הירש מן הפירושים הקודמים?

על פי הרש"ר הירש, שחרורם של שלושת החוזרים מלמד על קיומם על ערכים אחרים שיש לזכור אותם גם בתוך המלחמה - ערכי בניית המשפחה, בניית הארץ ויישובה. פירושי רש"י ורמב"ן עוסקים במלחמה ובתוצאותיה, בעוד שהרב הירש עוסק בערך נוסף הנלמד מדינים אלו ערך בניין העם והארץ.

למורה: אין חובה ללמוד את דברי הרש"ר הירש כלשונו. יש לקיים דיון על משמעות השיבה של שלושת החוזרים, ולהציג את ההסבר שהוא מציע: גם בעת מלחמה יש מקום לערכים של בנין ויצירה.

העמקה

נשים לב כי גם בפרשת התוכחה בחומש דברים (כח, ל) מופיעה רשימה דומה במסגרת הקללות:

אִשָּׁה תֹאֲרֹשׁ וְאִישׁ אַחֵר (יִשְׁגְּלֶנָה) [יִשְׁכַּבְנָה]

בֵּית תִּבְנֶה וְלֹא תִשָּׁב בּוֹ

כָּרֶם תִּטַּע וְלֹא תִחַלְלֶנּוּ:

כשם שהשלמת המעשים המוזכרים בפסוקים אלו מבטאת המשך קיום של העם ושגשוגו, אי השלמתם חלילה מהווה קללה ומסמלת את חורבן העם והארץ.

ח וְיִסְפוּ הַשְּׂטָרִים לְדַבֵּר אֶל-הָעָם וְאָמְרוּ מִי הָיִשׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיִשָּׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת לֵבָב אֲחִיו כְּלָבָבוֹ:

התורה מפרידה בין החוזר הרביעי - הירא ורך הלבב, לשלושה שקודמים לו, במילים ויספו השוטרים. מדוע נדרשת ההפרדה הזאת?

רבי יוסף בכור שור

ויספו השוטרים – לפי הפשט נראה: שפעם מכריזין על רך הלבב, לפי שיש בו תקלה, שמביא מורך [פחד] בלב האחרים.

להעמקה בפירוש ר"י בכור שור ניתן להיעזר בדברי רד"צ הופמן:
ויספו השוטרים – כבר הבאנו למעלה [ראו דברי רש"י], כי לדברי רבותינו פירושו שהשוטרים מוסיפים לדברי הכהן, כי הדברים הבאים אינם נאמרים אלא על ידי השוטר לבדו, מה שאין כן הדברים הראשונים, שנאמרים על ידי שניהם [כהן ושוטר]. אבל אף מי שיפרש באופן מלולי, שהשוטרים ממשיכים, על כרחך צריך לאמר שיש הבדל בין הדברים הראשונים לאחרונים. הדברים האחרונים (פסוק ח') נאמרים לתועלת המלחמה, ועל כן קובע הפירוש המקובל, שרק השוטרים, שהם ממוני הצבא, אומרים אותם. מה שאין כן הדברים הראשונים, הפסוקים ה-ז, הם לטובת הפרט, שהתורה חשה לשמור עליו אף בשעת מלחמה, על כן נקבעה ההלכה שמתחילה צריך הכהן לומר אותם.

על פי שני הפרשנים מעמדו של החייל הירא שונה ממעמדם של שלושת החיילים הקודמים. האחרון פוגע בלחימה בעוד שהראשונים נפגעים בעצמם (נציין כי לשיטת רמב"ן כל הארבעה עלולים לפגוע ברוח הלוחמים, אבל לא כן לשיטת רש"י)

העמקה לסיכום הדיון:
"מי האיש הירא ורך הלבב?" הרב חנן פורת זצ"ל
 (בהמשך המאמר - מהו "שורש המחלוקת" שבין הרב חנן פורת לבין יריב בן אהרון? ...)

למורה: במסגרת לימוד מצוות המלחמה ילמד גם את פרק כ"ד, ה. מצווה זו עוסקת בשחרור החייל בשנת נישואיו הראשונה מן השירות הצבאי. כדאי לשקול אם ללמד מצווה זו כאן (בהתאם לרצף הנושאים) או בהמשך (בהתאם לסדר המצוות בספר).

הנהגה טבעית מול הנהגה נסית

לאחר דברי העידוד של הכהן משחררים השוטרים חלק מן הלוחמים מחשש שימותו במלחמה. כיצד ניתן ליישב בין ההבטחה שלא לירוא "כי ה' אלוקיכם ההולך עמכם להלחם לכם... להושיע אתכם" לבין החשש מן המוות במלחמה? נעיין בדברי **הרמב"ן**:

ואמר להושיע אתכם שהם ינצלו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים וששה איש (יהושע ז ז-ט) כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה כי לה' המלחמה.

והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם, אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים וצוה על השלשה האלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס.

לדברי הרמב"ן תפקידו של הכהן לעודד ולחזק את הלוחמים, ודרכם של המעודדים להציג תמונה אופטימית שכולם יחזרו בשלום, לעומת זאת תפקידם של השוטרים להתייחס למציאות הכואבת על פיה גם הצד המנצח סופג אבידות - תפקיד השוטרים להכין אותם לכך, ולשחרר את אלו שעשויים לפגוע בניצחון בגלל החשש שהם ימותו.

מלחמת מצווה

ראינו שהתורה משחררת לוחמים לביתם. הדבר מעורר שאלה האם אין פיקוח נפש דוחה את כל שאר המצוות? האם השחרור לא יפגע ביכולתו של הצבא לנצח בקרב? חז"ל הבחינו בין סוגים שונים של מלחמות. חז"ל קבעו להלכה כי שחרור מן המלחמה קיים רק במלחמת רשות בעוד שבמלחמת חובה הכל חייבים להילחם. כך כותב הספורנו בפירושו:

ספורנו [א]:

כי תצא למלחמה - לחוץה לארץ, שבמלחמת מצוה לא היו שבים מעורכי המלחמה, אלא אפלו "חתן מחדר וכלה מחפטה" (יואל ב, טז, סוטה ח, ז) לפי הספורנו, המצווה מתייחסת למלחמת רשות.

נעין בהגדרות ההלכתיות של מלחמת מצווה ומלחמת רשות

מלחמת מצווה - מהי?

הרמב"ם (הלכות מלכים ומלחמות, פרק ה הלכה א) מגדיר מהי מלחמת מצווה ומהי מלחמת רשות:

אין המלך נלחם תחילה, אלא על מלחמת מצווה.

ואיזו היא מלחמת מצווה--

(1) זו מלחמת שבעה עממים,

(2) ומלחמת עמלק,

(3) ועזרת ישראל מצר שבא עליהם.

ואחר כך נלחם במלחמת הרשות—

והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים, כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

נלמד את מקורותיו של הרמב"ם למלחמות המצווה - מלחמות שיש חובה להילחם בהן מתוך חומש דברים:

1. "מלחמת שבעת עממים"

"כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה"

ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסים שבעה גוים רבים ועצומים ממך.

ונתנם ה' אלהיך לפניך והכיתם

החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם". (דברים ז א-ב)

וכן :

כי-החרם תחרים החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבויסי כאשר צוך ה' אלהיך" (דברים כ יז)

2. "ומלחמת עמלק"

זכור את אשר-עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים.

אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים.

והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה

תמחה את-זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. (דברים כה יז-יט)

3. "ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם"

מלחמת "עזרת ישראל מיד צר" היא מלחמת הצלה מפני אויב שקם על עם ישראל. מפרשי הרמב"ם והפוסקים חולקים בשאלה מהו המקור להגדרת עזרת ישראל מיד צר כמלחמת מצווה. כאן נביא דעה מרכזית הקושרת את הדברים לפסוק "לא תעמד על-דם רעך" (ויקרא יט טז).

להרחבה בהגדרת מלחמת מצווה, כדאי לעיין במאמרו של הרב שלמה גורן ["צבא ומלחמה לאור ההלכה"](#).

להלן קטע קצר מן המאמר, מומלץ לקרוא את כולו:

"עזרת ישראל מצד צר שבא עליהם. אם כי אין סוג מלחמה זה מפורש בתורה הוא נכלל בלאו של "לא תעמוד על דם רעך" ויקרא י"ט ט"ז שבא להטיל חובת הצלה במסירות נפש עצמית, על כל איש מישראל כמו שדרשו בתורה כהנים סדר קדשים פרק ד' "ומנין אם ראית טובע בנהר או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו חייב אתה להצילו בנפשו, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך". זאת היתה חובת היציאה למלחמה בימי מלחמת ישראל נגד סיסרא בתקופת דבורה ולכן נתקלל מרוז מן השמים ככתוב שופטים ה' כ"ג: "אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגיבורים". וכן בימי שאול נגד נחש העמוני שצר על יבש גלעד כתוב בשמואל א' י"א ז': "וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יוצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פחד ה' על העם ויצאו כאיש אחד" ועזרת ישראל מיד צר אינו מיוחד רק מיד אויב זר אלא גם מידי אויב פנימי שעל בסיס זה של מלחמת מצווה, יצא העם למלחמה על בני בנימין בימי פלגש בגבעה, שגזרו על גיוס חובה זו וענשו על השתמטות ממנה עונש מוות ככתוב בשופטים כ"א ה': "כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמר מות יומת".

הקריאה לשלום במלחמה (פרק כ, י-יח)

י כי תקרב אל-עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:
 יא והיה אם-שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך:
 יב ואם-לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה:
 יג ונתנה ה' אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב:
 יד רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שגלה תבז לך ואכלת את שגל איביך אשר נתן ה' אלהיך לך:
 טו כן תעשה לכל-הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים-האלה הנה:
 טז רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה:
 יז כ-החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבויסי כאשר צוך ה' אלהיך:
 יח למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחסאתם לה' אלהיכם:
 נשאל שאלות המבררות את טיבה ותנאיה של המצווה, למשל:

- מהי המצווה?
- מתי היא חלה?
- מהם תנאי השלום בערים קרובות ובערים רחוקות?
- מהו ההיגיון העומד בבסיס תנאים אלו?
- מדוע התורה מבחינה בין ערים קרובות לרחוקות?

הקריאה בצמוד לשאלות תוביל אותנו אל שתי ההבנות האפשריות: קריאתו של רש"י, על פיה נחלק את יחידת הפסוקים לשני חלקים (י-טו, טז-יח), ולכן חובת הקריאה לשלום חלה רק בערים הרחוקות (מלחמת רשות), וקריאתו של הרמב"ן, על פיה פסוק י מהווה כותרת ליחידה כולה, וכתוצאה מכך יש לקרוא לשלום בערים קרובות ורחוקות כאחד. נראה את שתי הקריאות בפסוקים:

קריאת הפסוקים על פי דעת רש"י

החובה לקרוא לעיר רחוקה (מלחמת רשות) לשלום

י כי תקרב אל-עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:

הדין בעיר רחוקה הנענית לקריאה

יא והיה אם-שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך:

הדין בעיר רחוקה שאינה נענית לקריאה

יב ואם-לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה:

יג ונתנה ה' אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב:

יד רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבזז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן ה' אלהיך לך:

סיכום המדגיש שהדינים הקודמים עוסקים רק בעיר רחוקה (מלחמת רשות)

טו כן תעשה לכל-הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים-האלה הנה:

דין של ערים קרובות

טז רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה:

יז כִּי-החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבואי כאשר צוך ה' אלהיך:

יח למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלהיכם:

קריאת הפסוקים על פי דעת רמב"ן

החובה לקרוא לשלום לכל עיר והדיון בתנאי השלום

י כי תקרב אל-עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:

יא והיה אם-שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך:

מעבר לדיון בערים שלא נענו לשלום

יב ואם-לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה:

יג ונתנה ה' אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב:

יד רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבזז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן ה' אלהיך לך:

סיכום הדיון המלמד כי עד כה דנו הפסוקים בעיר רחוקה

טו כן תעשה לכל-הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים-האלה הנה:

דין של ערים קרובות שלא נענו לקריאה לשלום.

טז רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה:

יז כִּי-החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבואי כאשר צוך ה' אלהיך:

יח למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלהיכם:

לאחר שהעלנו את שתי האפשרויות מן הפסוקים, נפנה אל הפרשנות (רמב"ן י), ונבחין בין שתי הדעות:

רמב"ן [י]:

"כי תקרב אל עיר להלחם עליה" וגו' - במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כמו שמפורש בעניין (פסוק טו) "כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד", לשון רש"י.

כתב הרב [רש"י] זה מספרי (שופטים קצט): ששנו שם כלשון הזה, 'במלחמת הרשות הכתוב מדבר'. והכוונה לרבותינו בכתוב הזה, אינה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצווה היא, שחייבים לקרוא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, "כי החרם תחרימם" (פסוק יז): "ולא תחיה כל נשמה" (פסוק טז).

אבל הפרש [ההבדל] שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה,

שציוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף בזכרים, ובערי העמים האלה ציוה להחרים גם הנשים והטף: וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה (ה יג), והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) - אמר רבי שמואל ברבי נחמני: יהושע בן נון קיים הפרשה הזו, מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיטגמא [איגרת] בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה - מי שמבקש להשלים יבוא וישלים, ומי שמבקש לילך לו ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה. הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום, שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו', וכך אמר הכתוב בכולם (יהושע יא, יט-כ): "לא הייתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה, כי מאת ה' הייתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החריםם", מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם:

ונראה שיש הפרש [הבדל] עוד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושהיו לנו למס ויעבדונו, אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז. ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת, שכבר נאסר לנו בעובדי ע"ז (שמות כג, לג): "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלוהיהם".

התוספות שיש לשים לב אליהן בפירוש הרמב"ן:

- ביאור רמב"ן לדברי הספרי המובאים בפירוש רש"י (דעת הספרי מתייחסת רק למקרה בו העיר אינה נענית לקריאה לשלום)
- הראיה שמביא רמב"ן מן הקריאה לשלום של משה לסיחון (סיחון עיר בארץ ישראל בצד המזרחי של הירדן ומשה קורא לה לשלום)
- הראיה שמביא רמב"ן מן הירושלמי (יהושע קרא לשלום לכל עמי הארץ)
- ההבדל בקריאה לשלום בין ערים קרובות לערים רחוקות לדעת רמב"ן (תנאי השלום של עיר קרובה כוללים איסור ע"ז)

למורה: תלמידי 5 יח"ל יכירו את פירוש הרמב"ן כלשונו ויעמיקו בדיון ההלכתי. תלמידי 3 יח"ל יסתפקו בהבנת שתי הקריאות האפשריות בפסוקים.

נשאל: מה מקומו של השלום על פי הקריאות השונות? האם הוא "ערך-על" או ערך אחד מתוך שורה של ערכים חשובים?
נראה במקורות שונים ביטוי להבנות השונות של הפסוקים –

- דברים פרק ב (משה קורא לשלום)
 - ויהושע פרק ט (יהושע משלים עם הגבעונים)
- ונחשוב באילו משתי הדעות הפרשניות תומך כל אחד מסיפורים אלו.

העמקה

נברר מהו השלום שאליו מתייחסת היחידה.
לצורך כך ננסה להחליף את המילה "שלום" ביחידת הפסוקים שלנו במילה אחרת - איזו מילה עשויה להתאים?
נעיין באתר הבא: האקדמיה ללשון העברית, מילים וגלגוליהן בשפה העברית, "[שלום שלום](#) לרחוק ולקרוב".

- לפי הסברה של האקדמיה ללשון, כיצד מתפרשת המילה "שלום" בדברים כ?
- כיצד נוכל לאשש את ההסבר מתוך הפסוקים, והאם נוכל לשלול אותו?
- אם נבחר לקבל את הפרשנות המובאת במאמר, מה נוכל ללמוד מן הבחירה של התורה להשתמש דווקא במילה "שלום"?

השחתת עצים בעת מצור (כ, יט-כ)

יט כִּי-תָצוּר אֶל-עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עֲלֶיהָ לְתַפְשָׁה
 לֹא-תִשְׁחִית אֶת-עֵצָה לְנִדַּח עָלֶיךָ גֶרְזֵן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת
 כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר:
 כ רַק עֵץ אֲשֶׁר-תִּדְעֶה כִּי לֹא-עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ תִשְׁחִית וְכָרְתָה
 וּבְנִית מִצּוֹר עַל-הָעִיר אֲשֶׁר-הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּה:
 נשאל:

- מהו תפקידם של עצים בעת מצור?
 - מהי המצווה? מתי היא חלה ועל אלו עצים?
 - כיצד היא מנומקת בפסוקים? (שימו לב לנימוק הכפול)
 - "כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר" - האם מילים אלו הן חלק מן ההנמקה? מה משמעותן?
 - מה פשר ההשוואה בין האדם לעץ?
 - מהי הדילמה כאן, אילו ערכים מתנגשים?
- נדייק בקריאה ונשאב מן הפסוקים פרטים ורעיונות.

עיון בפרשנות

מהו האיסור בפסוק - בפשט ועל פי חז"ל

רמב"ן [יט-כ]:

אבל על דעת רבותינו (ב"ק צא ב): מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור, ולא אמרה תורה [אלא] רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו' – אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל...

וטעם אותו תשחית וכת - כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה, כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש, כגון שיהו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו, או נחבאים שם ביער להלחם בכם, או שהם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף.

להבנת המילים "כי האדם עץ השדה":

רש"י [יט]:

כי האדם עץ השדה - הרי כי משמש בלשון דלמא [שמא, האם].

שמא האדם עץ השדה להיכנס בתוך המצור מפניך להתייטר בייסורי רעב וצמא כאנשי העיר?

למה תשחיתנו?

לפי רש"י המילים "כי האדם עץ השדה" נקראות כשאלת תמיהה - וכי האדם הוא עץ השדה? ובסדר שונה: האם עץ השדה הוא אדם שיכול להילחם ברך? ומכיוון שהתשובה הלא - למה תפגע בו?

ולעומתו סובר ראב"ע:

ראב"ע:

זוה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה. והטעם: כי חיי בן אדם הוא עץ השדה, וכמוהו: "כי נפש הוא חובל" כי חיי נפש הוא חובל. נשים לב שראב"ע הוסיף את המילה חיי לפסוק. משמעות דבריו היא שחיי האדם תלויים בעץ השדה.

למילה כי יש משמעויות שונות בתנ"ך. כי עשוי לשמש למטרות הבאות: כמילת סיבה - כיון ש; כי - כאשר; כי - אלא; כי - שמא. לפי רש"י המשמעות של המילה כי בפסוקינו היא שמא ולפי ראב"ע המשמעות היא סיבה.

טעמו של רש"י מתמקד בהיבט המוסרי של איסור השחתת הבריאה, בעוד טעמו של ראב"ע מתמקד בהיבט התועלתי - המשך הקיום האנושי.

להעמקה - טעם המצוה:

ספר החינוך, מצווה תקכ"ט

"שורש המצווה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשנו לאהוב הטוב והתועלת ולהידבק בו; ומתוך כך תדבק בנו הטובה, ונרחיק מכל דבר רע ובכול דבר השחתה; וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה, אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות, ומקרבין אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגיר של חרדל בעולם, וייצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו; ואם יוכלו להציל - יצילו כל דבר מהשחית בכול כוחם".

שו"ת משיב מלחמה / הגר"ש גורן, סימן קנ"ז

השחתת עצי מאכל - בנסיגה

שאלה

קבוצה של חיילים דתיים ביחידה מסוימת בחצי האי סיני, בזמן הנסיגה מן האזור התעוררה אצלנו בעיה הלכתית: האם לפי חוקי התורה מותר לקצץ עצי מאכל בנסיגתנו לצרכים שלנו: וכמו כן אבקשכם להורות לנו כל פרטי ההלכות בנושא זה, מאחר שאין אנו מוצאים הלכות אלו בקצור שולחן ערוך שאיתנו, וכמדומים אנו שאין הלכה זו מצויה כלל בשולחן ערוך.

תשובה

אמנם צודקים אתם בזה שאין הלכות בנושא זה מצויות כלל בטור ובשולחן ערוך, וכבר תמה על כך בעל "הטורי זהב" ביורה דעה סימן קט"ז סעיף קטן ו', אבל בכל זאת אפשר ללבן ולברר הלכות אלו מפי רבותינו הגאונים והראשונים ז"ל.

בכדי לענות על שאלתכם זו, יש לערוך ברור יסודי בכל הסוגיה הזאת שהינה מעורפלת מאד מבחינת ההלכה, ואם כי הקדישה התורה לבעיה זו פרשה מיוחדת בדברים כ' (י"ט-כ') לא זכינו להלכה ברורה, כי רבו בה השיטות והדעות השונות, ויש צורך לגבש אותן ולקבוע יסודות להלכה ולמעשה. עצם הבעיה התעוררה כבר במלחמת השחרור, ואחרי כן בכל מיני פעולות תגמול, ובאחרונה במלחמת סיני, אם כי בצורה שונה".

להבנת המילים "עד רדתה" נעיין ברש"י:

רש"י [כ]:

עד רדתה - לשון רידוי, שתהא כפופה לך.

להעמקה:

המילים "עד רדתה" הן המקור ההלכתי להיתר לחלל שבת לצורך מלחמה: "אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם השבת ואם התחילו אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: 'עד רדתה' - אפילו בשבת" (שבת יט ע"א).

נסכם:

- מהי הסכנה עמה מתמודדת התורה?
- מדוע דווקא בעת מלחמה מתעוררת סכנה כזו?

אשת יפת תואר (כא, י-יד)

י כִּי-תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבֶיךָ וּנְתַנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְיָדְךָ וְשָׁבִית שְׁבִי:

יֵא וְרָאִית בְּשִׁבְיָה אִשֶּׁת יִפְתַּת תֹּאֵר וְחִשְׁקֶת בָּהּ וְלָקַחְתָּ לָךְ לְאִשָּׁה:

יב וְהִבֵּאתָ אֶל תּוֹךְ בֵּיתְךָ וְגִלַּחְתָּ אֶת-רֵאשֶׁהָ וְעָשִׂתָּ אֶת צַפְרָנֶיהָ:

יג וְהִסִּירָה אֶת שְׁמֹלֶת שִׁבְיָהּ מֵעֲלֶיהָ וַיֵּשְׁבָה בְּבֵיתְךָ וּבִכְתָּהּ אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יָרַח יָמִים

וְאַחֵר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעֵלְתָהּ וְהָיְתָה לָךְ לְאִשָּׁה:

יד וְהָיָה אִם לֹא חָפְצָת בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנִפְשָׁהּ וּמָכַר לֹא תִמְכְּרֶנָּה בְּכֶסֶף

לֹא תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עָנִיתָ:

נקרא היטב את הפסוקים ונשאל שאלות העולות מהם, למשל:

- מה הפרשה באה להתיר ומה היא באה לאסור?
- מהן ההגבלות המוטלות על מי שחפץ באישה? מה יכולה להיות ההנמקה להגבלות אלו?
- על מי/על מה מגינה התורה במצווה זו?
- איך נוכל להסביר את נכונותה של התורה לתת מקום ל"וחשקת בה" - קשר (כפוי) עם אישה נוכרית?

עיון בפרשת אשת יפת תואר

את הפרשה יש ללמד על רקע מציאות המלחמה העולה מן הכתובים במקומות נוספים. למשל, בתיאור המלחמה של הגויים על ירושלים בספר זכריה י"ד, ב:

(ב) וְאַסְפִּיתִי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַם לְמִלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנִשְׁסוּ הַבָּתִּים וְהַנְּשִׁים תִּשְׁכַּכְנָה

מימי התנ"ך ועד ימינו רווחת תופעה של פגיעה באוכלוסייה אזרחית בכלל ובנשים וילדים בפרט בשעת מלחמה. ובכלל זה נשים נרצחו או נאנסו באכזריות בשעת מלחמה. מאמצע המאה העשרים ואילך, במרבית מדינות המערב הפגיעה באוכלוסייה האזרחית נחשבת פשע מלחמה.

פרשיית אשת יפת תואר היא אחת הפרשיות המרכזיות שעומדת אל מול התופעה של פגיעה באזרחים בשעת מלחמה, והיא מנסה לעדן את הלוחמים ולצמצם את הפגיעה בנשים ובכבודן.

נציין כי בימי קדם נחשבו השבויים לשלל מלחמה וניתן היה לסחור בהם. התורה מצווה על החייל החפץ באחת מן השבויות לשאת אותה לאישה ולהעניק לה מעמד של אשת איש לכל דבר.

מצוות אשת יפת תואר בחומש דברים מחולקת לשני חלקים:

חלקה הראשון פסוקים א- יג עוסק במקרה בו חפץ החייל בשבויה יפת תואר ומתאר את המעשים שעליו לעשות במקרה זה.

חלק השני פסוק יד עוסק במקרה בו לאחר כל מה שנעשה בפסוקים הקודמים החייל מגיע למסקנה שהוא אינו חפץ בשבועה כאשתו ומצווה עליו לשחררה לחופשי. פירוש הרמב"ן עוסק בהבנת הטעם למעשים שמוטל על השבועה לעשות: גילוח השיער, הסרת בגדי השבי ועשיית הצפורניים.

רמב"ן [יב]:

...וטעם האבלות והבכי ("וּבְכָתָה אֶת אֲבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יָרַח יָמִים"): על דעת רבותינו (ומובא ברש"י): כדי שתתנוול, אולי יעבור חשקו ממנה. ור' אברהם (בן עזרא) אמר: כי נתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה.

והרב אמר במורה הנבוכים (ג, מא): לחמלה עליה שתמצא מנוח לנפשה, כי יש לעצבים מנוח והשקט בבכייתם ואבלם, ובזמן ההוא לא יכריחנה להניח דתה ולא יבעלנה. ועל דעתי ... רק שיעקר שם ע"ז מפיה ומלבה, ולכבות עוד גחלת הנדוד והפירוד מאביה ומאמה ומעמה. שאין הגון לשכב עם אשה אנוסה ומתאבלת...

והנה כאשר יודיעה שנכריחנה לעזוב את עמה ומולדתה ותתייחד, נאמר לה - תתנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך כי לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם, אבל תהי אשה לאדוניך כדת משה ויהודית. והנה אז ניתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט המתאבלים, להשקט ממנה צערה ותשוקתה, כי בכל עצב יהיה מותר וניחום אחרי כן. והנה בזמן הזה לקחה עצה בנפשה על הגירות, ונעקר קצת מלבה ע"ז שלה ועמה ומולדתה כי נחמה עליהם, ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו.

הרמב"ן מציע בשמם של פרשנים שונים שלושה הסברים לטעמים של המעשים שהשבועה נדרשת לעשות: הסברם של רש"י, של הראב"ה ושל הרמב"ן, ועל גביהן הוא מוסיף את דעתו.

דעת רש"י מעמידה את החייל השובה במרכז. וסבורה שהמעשים מיועדים להשפיע עליו להתרחק מן השבועה.

לעומת רש"י, שלושת הדעות הנוספות ברמב"ן מעמידות את השבועה במרכז, ומציעות שהמעשים שהיא עושה נובעים מהתחשבות בה.

תלמידי 3 יח"ל נדרשים להכיר דעה אחת בלבד, תלמידי 5 יח"ל נדרשים ללמוד שתי דעות נוספות ולהכיר בסה"כ 3 דעות.

לדעת הפרשנים השבועה נדרשת להתגיר והשובה אינו רשאי לשאת אותה בנוכחותה.

רמב"ם (משנה תורה, הלכות מלכים פרק כא):

הלכה ה: ...אם קבלה עליה להיכנס תחת כנפי השכינה [להתגיר] - מטבילה לשם גרות מיד...

הלכה ז: לא רצתה להתגייר, מגלגלין עימה שנים עשר חדש. לא רצתה - מקבלת שבע מצוות שנצטוו בני נח, ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה שאסור לישא אשה שלא נתגיירה.

לדעת הרמב"ם לא ניתן לכפות על השבויה להתגייר. אם תסרב השבויה להתגייר יאלץ החייל השובה לשחררה.

יד וְהִיא אִם לֹא חָפְצָת בָּהּ וְשִׁלְחָתָהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכַר לֹא תִמְכְּרָנָהּ בְּכֶסֶף

לֹא תִתְעַמַּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עֲנִיתָהּ:

התורה אוסרת למכור את השפחה ומכנה מעשה זה התעמרות (ראב"ע: לשון רמאות). היא מצווה על השובה שאינו חפץ באישה לשחררה לחופשי.

משמעותה של פרשת אשת יפת תואר בימינו

על המשמעות ההלכתית של פרשת אשת יפת תואר לימינו עמד הרב אליעזר מלמד בדברים הבאים:

"אמנם בארצות ערב ודומיהן עדיין מקובל שחיילים אונסים נשים ורוצחים אנשים, ואף בצבאות המערב חיילים רבים עוברים על החוק ואונסים את נשות העם הנכבש או הנשלט. מכל מקום, מכיוון שכל היתר אשת יפת תואר הוא כנגד יצר הרע, כדי להסדיר את התנהגות החייל בתנאים תרבותיים אכזריים ורעים ולהצילו בכך מאיסורים חמורים יותר, הרי שכיום – לאחר שזכינו ובהשפעתו המיטיבה של מוסר התורה דיני המלחמה בקרב עמי המערב השתנו לטובה, הן מצד מעמד בני האוכלוסייה המנוצחת שנפשם אינה נתונה כרכוש ביד הכובשים, והן מצד שחוקי הצבא נאכפים על החיילים ביתר יעילות - בטל היתר אשת יפת תואר. חזר הדין לקדמותו, שאסור לאיש ואישה לקיים יחסי אישות שלא במסגרת נישואין כהלכה".

להרחבה מומלץ לקרוא את דברי [הרב אליעזר מלמד](#) במלואם.

הערה למורה: כיון שמבחינה הלכתית אין לפרשה תוקף מעשי לימינו, חשוב להעלות לדיון עם התלמידים את השאלה - מה יכול להיות רלוונטי עבורנו מן הפרשה? התלמידים יעלו מעצמם ומעולמם מספר תשובות אפשריות. למשל, ניתן לגזור מן הפרשה עקרון מוסרי הנוגע להתנהגות בשעת מלחמה – התורה מבקשת מן הלוחם בקרב לצמצם במקום שאפשר את הפגיעה באוכלוסייה אזרחית שאינה מעורבת ישירות במלחמה, ובפרט להימנע מלפגוע בחייהם ובכבודם של חסרי ישע כמו נשים וילדים.

שמירת המחנה (כג, י-טו)

י-כי-תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע:

יא כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה:

יב והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל תוך המחנה:

יג ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ:

יד וינד תהיה לך על אזורך והיה בשבתך חוץ וּחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך:

טו כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנהך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחנהך קדוש ולא-יראה בך ערות דבר ושב מאחריך:

המצווה עוסקת בצורך בשמירה במחנה הצבא.

נשאל שאלות, למשל:

- מהי המצווה? מתי היא מתרחשת? מה נכלל בה?
- נדייק בפסוקים: מה כלול ב"ונשמרת מכל דבר רע"? האם המקרים המובאים בפסוקים הם דיני המצווה או דוגמאות להקפדה רחבה יותר?
- האם מובאת בפסוקים הנמקה למצווה?
- מה במציאות של מחנה צבא עלול להביא למצב של חוסר קדושה? מדוע יושבי מחנה צבא דווקא (לכאורה לא מדובר פה על מצב מלחמה) זקוקים לשמירה?

עיון בפרשנים

מהי המצווה?

רש"י [יא]:

ויצא אל מחוץ למחנה - זו מצות עשה:

רש"י [יג]:

ויד תהיה לך – כתרגומו... [אונקלוס: ואתר מתוקן יהי לך מברא למשריתא (=מקום יהיה לך מחוץ למחנה)]

רש"י [יד]:

על אזורך - לבד (בנוסף) משאר כלי תשמישך:

אזורך - כמו כלי זיינך:

לדברי רש"י החייל צריך לשאת בנוסף לכלי המלחמה גם יתד שתסייע לו לחפור ולכסות את הפרשותיו.

טעם המצווה:

רמב"ן רואה את הציווי "ונשמרת מכל דבר רע", כציווי נועד לסייע לעם ישראל להתמודד עם סכנות שונות שעלולות לצוץ בעת מלחמה:

רמב"ן [י]:

אזהרה	"ונשמרת מכל דבר רע"
סכנה מוסרית	והנכון בעיני בענין המצוה הזאת, כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו. והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב . ועל כן הזהיר בו הכתוב, "ונשמרת מכל דבר רע".
סכנה רוחנית	... יוסיף לאו במחנה שנשמר בו ... שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם, כאשר אמר "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך" - והנה העושה העבירות הגדולות במחנה, כאותם שכתוב בהם (ירמיה ז ל) "שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו".
תוצאת ההידרדרות	ועוד, שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו, וזהו "ולתת אויביך לפניך".
סכנה חברתית	והוסיפו בו לשון הרע (חז"ל דרשו "דבר רע" - לשון הרע) - כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת, ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים.

בהמשך הדברים בפירושו לפסוק יא כותב **הרמב"ן**:

הזהיר ... לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר, שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש, ושיהיה ליבנו מתכוין להקב"ה, ונוחיל [וניחיל] לישועתו, ולא נסמוך בזרוע בשר. וכן הטעם בכיסוי הצואה, **כי המחנה כולו כמקדש ה'**.

הערה למורה:

המסר שיוצא מדברי רמב"ן משמעותי ביותר לתלמידים בכיתה י"ב שעומדים להתגייס בקרוב לצה"ל. רצוי לקיים דיון בכיתה על ההשלכות שאמורות להיות לכך למחנה צבא בימינו.

העמקה

מספר הרב חנן פורת ז"ל:

"היה זה באחת ה'סדרות' שהתקיימו באזור יערות מנשה, הרחק ממקום ישוב. אך הרס"פ שלנו שהקפיד מאוד על כללי סניטציה והגיינה, אסף אותנו והרעים עלינו בקולו: "המחנה אינו הפקר, ואוי למי שייתפס כשהוא עושה את צרכיו בתחום המאהל. לשם כך נקבעה פינה מיוחדת מחוץ למחנה, ומכיוון שאין שם מבנה שרותים מסודר, אני דורש מכל אחד מכם להיות צמוד לאת חפירה, לצורך כיסוי הצואה. ...שימו לב לעוד דבר קטן: אני לא רוצה שתשאירו לי 'גבשושיות' בשטח... קודם חופרים גומה, עושים את הצרכים ואחר כך מכסים. האם זה ברור?"

לא יכולתי להתאפק וקראתי לעבר הרס"פ:

"המפקד! אתה פשוט תלמיד חכם! נתת לנו כעת שיעור בפרשת 'כי תצא' ולימדת אותנו את מצוות כיסוי הצואה על כל פרטיה ודקדוקיה".

לפי תומי הייתי סבור שהרס"פ ישמח למחמאה שחלקתי לו, אך הלה, שהיה בור ועם הארץ, נתן בי את עיניו ושאל בלגלוג: "מה באמת? בשטויות כאלה עוסקת התורה שלכם? מוטב היה שתשאיר את הטיפול בזבל – לנו הרס"פים!"

באותה שעה כמובן שלא ענית לי (רק זה היה חסר לי, לעצבן את כל הפלוגה שציפתה בקוצר רוח לרגע מנוחה...), אבל עכשיו אחרי ארבעים שנה (בהם עומד החייל על דעת רבו הרס"פ...) אני חש צורך להתמודד עם דברי הלעג שלו ולומר לו: "... (מתוך "[מעט מן האור](#)", כי-תצא תשס"ד. שם גם המשך הסיפור...)

תנו לתלמידים לחשוב: מה השיב החייל הצעיר חנן פורת לרס"פ המלגלג? ...

נקי יהיה לביתו (כד, ה)

ה כי יקח איש אשה חדשה

לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל-דבר

נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח:

ננסה לברר את פרטי המצווה ואת היחס בינה לבין מצוות קודמות שלמדנו:

- מהי המצווה? מתי היא חלה? (מלחמת מצווה/רשות)
- כיצד היא מנומקת בכתובים? מדוע בחרה התורה לשחרר חתן טרי ולא, למשל, אב לילדים צעירים?
- נשוב אל הדיון לגבי הסיבה לשחרורם של החוזרים מעורכי מלחמה ממלחמת הרשות (פרק , א-ט): מהי הסיבה לכך שמי שנשא אישה משוחרר מן המלחמה? מהי התפיסה העקרונית העולה מדיון

עיון בפרשנים

רס"ג [ה]:

"נקי- פנוי".

רש"י [ה]:

ולא יעבור עליו - דבר הצבא: לכל דבר - שהוא צורך הצבא, לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים, אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן, כגון בנה בית ולא חנכו או ארס אשה ולא לקחה, מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים:

יהיה לביתו - אף בשביל ביתו, אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו, אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה:

מלחמת עמלק (דברים כה, יז-יט)

זכור את אשר-עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל-הנחשלים אחריו ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח ה' אל-היך לך מכל-איביך מסביב בארץ אשר ה'-אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את-זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח.

מלחמת עמלק מוגדרת כמלחמת מצווה. במלחמה זו פגעו העמלקים באלו שהיו חסרי ישע "ויזנב בך כל-הנחשלים אחריו ואתה עיף ויגע". פגיעה זו נחשבת בעיני התורה פגיעה מוסרית בלתי נסלחת.

המלחמה מתוארת כמלחמתו של ה': "מלחמה לה' בעמלק". עמלק שנלחם בעם ישראל, כנציגו של הקב"ה בעולם, פגע בעם ישראל בלכתם במדבר ועלול לחזור ולהתנכל להם בצורות שונות בארץ. מלחמה זו אינה מלחמת שחרור שטחי ארץ ישראל, אלא מלחמה לשם מיגור עמלק מן העולם.

מיהו עמלק?

עמלק כקרוב משפחה לעם ישראל:

"ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו" (בראשית לו, יב)

תיאור המלחמה עם עמלק - המלחמה ברפידיים

"ויבא עמלק ויילחם עם-ישראל ברפידיים: ויאמר משה אל-יהושע בחר-לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על-ראש הגבעה ומטה האלהים בידי: ויעש יהושע כאשר אמר-לו משה להלחם בעמלק ואהרן וחור עלו ראש הגבעה: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק: וידי משה כבדים ויקחו-אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד-בא השמש" (שמות יז, ח-טז)

דמותו של עמלק בחז"ל ובפרשנות

פסיקתא דרב כהנא פסקא ג – זכור

א"ר חוניא לאמבטי רותחת שלא היה ברייה יכולה לירד בתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ וירד בתוכה

אף על פי שניכווה, אלא הקירה לפני אחרים.

כך מן שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אומות העולם, אז נבהלו אלופי אדום וגו' תפל עליהם אימתה ופחד (שמות טו, טו-טז),

וכיון שבא עמלק וניזדווג להם אף על פי שנטל את שלו מתחת ידיהם, אלא הקירן לפני אומות העולם.

הדבר החמור העולה מן המדרש זה השינוי בתודעה של האומות שניתן להילחם בעם ישראל ולפגוע בו למרות הניסים הגדולים שה' עשה ביציאת מצרים – עד שנלחמו עמלק כולם פחדו מישראל ומכאן ואילך העמים קיבלו אומץ לפגוע בנו. מלבי"ם מסביר מה עומד מאחורי האומץ של עמלק לפגוע בישראל:

רש"י:

"...ולא ירא - עמלק א-להים - מלהרע לך".

כדי להבין לעומק את דברי רש"י, כותב **מלבי"ם** :

אבל הוא [עמלק] "ולא ירא אלהים", ורק הסיבה העצמית למלחמה זו היתה הכפירה באלהים, באשר אז [לאחר קריעת ים סוף] "שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָזוּן [חיל (פחד) אָחַז יִשְׁבִי פְלִשְׁתִּי]" (שמות טו, יד). וכל העמים האמינו בנפלאותיו אשר עשה בים ובמצרים. ו[לעומתם] הוא [עמלק] הקשיח לבו מיראת ה' ויאמר לא הוא, ורצה להראות לכל יושבי תבל, שאין ביכולת ה' להושיעם מידו, ושכל הנסים הם מעשה להט וחכמת משה... ולפי זה היה עקר מלחמתו נגד ה'...

לפי מלבי"ם המלחמה של עמלק הייתה מלחמה דתית שנבעה מכפירה בהקב"ה.

חזקוני:

"ואתה עייף ויגע" אל תתמה אם עשה בך כך, שהרי היית עייף ויגע מטורח הדרך, ועוד שהיית לא ירא אלוקים, כדאיתא במכילתא: "אחרים אומרים ולא ירא אלוקים, אלו ישראל, שהיו בהם מצוות ולא קיימום, אבל אם הייתם יראי אלוקים לא היה יכול לך".

הפרשנים התקשו במילים "ולא ירא אלוקים": האם מדובר על עם ישראל (חזקוני), או בעמלק עצמו (רש"י).

משמעותו המעשית של הציווי לימינו:

רמב"ן [כה, יז]:

"זכור את אשר עשה לך עמלק –

כבר הזכרתי (לעיל כד ט) המדרש שדרשו בו בספרא:

'יכול בלבך? כשהוא אומר 'לא תשכח', הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור? שתהא שונה בפוך'.

וכן בספרי (תצא קס"ו), 'זכור את אשר עשה לך עמלק', בפה. 'לא תשכח', בלב.

ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה,

אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור,

ונמצינו למדין מן התורה בשניה [=בשבת השנייה מבין ארבעת השבתות: שקלים, זכור, פרה
החודש] 'זכור' (מגילה כט א)...

והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת
השמים,

ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו.

נשים לב למבנה מדרש ההלכה המצוטט בדברי רמב"ן:

שאלה: יכול בלבך? (האם ייתכן שהזכירה היא בלב בלבד?)

תשובה: כשהוא אומר 'לא תשכח', הרי שכחת הלב אמורה, (לא תשכח - מופנה ללב)

הא מה אני מקיים זכור? שתהא שונה בפיר'. (אם כן זכור - בפה)